

A TÁJÉKOZTATÓ IRODA FELOSZLATÁSA ÉS A KOMMUNISTA PÁRTOK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK ÚJ FORMÁI

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform), amelyet 1947 szeptemberében „a kommunista pártok tapasztalatcseréje és tevékenységük kölcsönös egyetértés alapján történő összehangolása érdekében” hoztak létre, a gyakorlatban a kommunista mozgalom centralizációjának eszközévé vált. A kommunista és munkáspártok ideológiai-politikai irányítása Moszkva részéről a szervezeten keresztül folyt, ily módon a Kominform ténylegesen átvette az 1943-ban feloszlott Kommunista Internacionálé (Komintern) szerepét.¹ Ismeretes, hogy a Kominform volt a Jugoszlávia-ellenes összehangolt propaganda szervezője 1948–1949-ben.² Amikor azonban Sztálin meggyőződött a propagandakampány eredménytelenségéről, a szervezet viszonylag hamar érdektelenné vált számára. 1949 után már nem szerveztek nagy jelentőségű Kominform-tanácskozásokat, 1950 novembere után a Kominform titkársága egyetlen egy ülést sem tartott.³

Sztálin utódai sem tettek komoly lépéseket a Kominform tevékenységének felélesztésére. Így 1954-ben nem adtak szabad utat Mark Boriszovics Mityin akadémikus, a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért című folyóirat főszerkesztője javaslatának.⁴ Moszkvában pontosan felismerték a Kominform strukturális hiányosságait, amelyek közül a legfontosabb az volt, hogy jelentős országok kommunista pártjai – mint például a második legnagyobb szocialista ország, Kína, valamint a két Németország kommunista pártjai, illetve a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége (JKSZ) – nem voltak a szervezet tagjai. Mindez számos kérdésben hátráltatta az SZKP irányvonalának megvalósítását a kommunista mozgalmon belül. Jóllehet a szovjet vezetők elégedetlenek voltak a Kominformmal, ekkor még nem dolgozták ki a kommunista mozgalom feletti ellenőrzés hatékonyabb formáit.

1954 februárjában az SZKP KB Elnöksége ülésén felmerült, hogy javítani kell a „népi demokratikus” országokkal fenntartott kapcsolatok sztálini időkben kialakult, nem kellőképpen hatékony módszerein. A kérdés felvetéséhez Georgij Mihajlovics Popov, a Szovjetunió lengyelországi nagykövetének működése szolgáltatott ürügyet. Popov – ahogy az SZKP Elnöksége idevágó határozatában áll – „megsértette az SZKP KB és a szovjet kormány utasításait, miszerint megengedhetetlen, hogy a szovjet nagykövetek bármilyen formában beavatkozzanak a népi demokratikus országok belügyeibe, illetve a Lengyel Egyesült Munkáspárt KB és a lengyel kormány működése feletti ellenőrző szerep átvételére törekedett”. Megengedte magának, hogy önkényesen értelmezze az SZKP KB tanácsait az állam- és pártkapcsolatok építése kérdésében, és önhíten viselkedett a lengyel elvtársakkal, ami „komoly károkat okozhatott a szovjet–lengyel viszonyban”.⁵ Popovot felmentették, és az Elnökség határozatában leszögezték: megengedhetetlen, hogy a nagykövetek túllépjék meghatalmazásukat és beavatkozzanak a fogadó országok belügyeibe.⁶ A Kominformról ez alkalommal nem esett szó, a szovjet vezetés úgy gondolta, a kapcsolatokat a kelet-európai országokkal egyre inkább diplomáciai szinten fogják fenntartani, és nem csak a pártstruktúrákon keresztül.

A Jugoszláviához fűződő viszony szerepe

Ugyancsak 1954-ben, a szovjet–jugoszláv viszony kezdődő, folyamatos normalizálódása idején döntöttek számos olyan Kominform-szervezet megszüntetéséről, amelyek korábban a Jugoszlávia-ellenes propaganda eszközei voltak. A Jugoszláv Hazafiak Szövetsége Jugoszlávia Népeinek Felszabadítására már 1953 második felében korlátozta működését, 1954. szeptember végén pedig teljesen fel is számolták. A Szabad Jugoszlávia is beszüntette tevékenységét.⁷

1955 májusában teljes erővel folyt a legfelső szintű szovjet párt- és állami delegáció, élén Nyikita Szergejevics Hruscsovval, jugoszláviai látogatásának előkészítése. Az utazástól azt várták, hogy áttörést fog hozni a két kommunista rendszer közötti viszony javításában, lényegében a kommunista mozgalmon belül létrejött szakadás megszüntetését remélték. Hruscsov számára a találkozó legfontosabb célja Jugoszlávia visszatérítése volt a szovjet érdekszférába (ezt a tárgyalások alatt láthatólag nem sikerült elérni).⁸ Három nappal a delegáció elutazása előtt, 1955. május 23-án az SZKP KB Elnöksége a Tájékoztató Iroda munkájában részt vevő kommunista pártok részére táviratot fogalmazott meg.⁹ Ebben javasolták, hogy érvénytelenítsék a Tájékoztató Iroda harmadik tanácskozásán, 1949 novemberében hozott határozatot („A Jugoszláv Kommunista Párt a gyilkosok és kémeik hatalmában”), amely olyan körülmények között született, amikor a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) és a Kominform kommunista pártjai között „a kapcsolatok megszakadtak, és mindkét oldal az ellenségeskedés és kölcsönös támadások állapotában volt”. A dokumentumban elismerték, hogy a Tájékoztató Iroda több vádjá megalapozatlan volt. A vádak megfogalmazásáért a felelősséget az 1955 tavaszán kialakult helyzetnek megfelelően Lavrentyij Pavlovics Berijára és Viktor Szemjonovics Abakumovra, illetve ügynökeikre hárították, akik „rosszindulatúan, a Szovjetunió és a vele baráti viszonyban lévő államok érdekeivel szemben cselekedtek”. A Kominform második ülészakájának határozatáról, amelyet 1948 júliusában fogadtak el, azt gondolták, néhány módosítással érvényben marad. Az SZKP KB Elnöksége szerint az „igazságos bírálatot tartalmaz a JKP tevékenységének elvi kérdéseivel kapcsolatban, ami teljes mértékben megengedhető a kommunista pártok között”. Ezzel együtt elismerték, hogy a határozatban megalapozatlan vádakkal is illették a Jugoszláv Kommunista Párt vezetését, és lényegében a párt vezetésének leváltására szólítottak fel, „amit helytelennek tartunk, mivel az egyes kommunista pártok vezetőségének kérdése nem tartozik a Tájékoztató Iroda kompetenciájába, hanem annak a pártnak a belügye”. Ezt akarta a tárgyalások során a szovjet delegáció önkritikusan a jugoszlávoknak kijelenteni.

Bár a szovjet delegáció igyekezett a kétoldalú kapcsolatok javításának feltételeit megteremteni, a két párt közti viszony vitás kérdésinek tisztázásakor nyíltan kijelentette a JKSZ képviselőinek, hogy „határozottan nem értünk egyet a JKSZ néhány vezetőjének álláspontjával egy sor legfontosabb ideológiai és politikai kérdésben, amelyek legteljesebb mértékben Edvard Kardelj oslói, norvég szociáldemokratáknak tartott nem marxista előadásában öltöttek testet”.¹⁰ 1955 májusában tehát az SZKP vezetése nemcsak felvetette az egyik legfontosabb Kominform-határozat érvénytelenítését, de pontosította a Tájékoztató Iroda feladatait és hatáskörét.

Más kommunista pártokkal való egyeztetés után a sajtóban közlemény jelent meg arról, hogy a Tájékoztató Iroda kommunista és munkáspártjai ismét áttekintették a jugoszláv kérdéssel kapcsolatos 1949. novemberi határozatot. „Tekintettel arra, hogy a határozat meghozatalának alapjául szolgáló valamennyi körülmény kiegészítő visz-

gálatának eredményeként megállapításra került, hogy az adott határozatban a jugoszláv vezetőségnek címzett vádak megalapozatlannak bizonyultak, a Tájékoztató Iroda kommunista és munkáspártjai megegyeztek abban, hogy hatályon kívül helyezik a Tájékoztató Iroda 1949 novemberében a jugoszláv kérdésben hozott határozatát.”¹¹

A szovjet vezetők számára természetesen nem volt titok, hogy a JKSZ a Jugoszlávia-ellenes kampányban, 1948–1949-ben betöltött szerepe miatt negatívan viszonyul a Kominformhoz. A szervezet tevékenységével összefüggő kérdéseket a jugoszláv vezetőkkel folytatott tárgyalások során lehetőség szerint nem kívánták érinteni,¹² és ezek – amennyire a rendelkezésre álló források alapján meg lehet ítélni – valóban nem képezték a viták tárgyát.

Az SZKP KB 1955. júliusi plénumán megbírálták a messzemenő szovjet–jugoszláv közeledés tekintetében szkeptikus Vjacseszlav Mihajloviics Molotov külügyminisztert, ugyanakkor rövid időn belül az SZKP vezetésének be kellett ismernie, hogy az első kísérletek az ideológiai egység helyreállítására az SZKP és a JKSZ között sikertelenül végződtek. Az 1956 januárjában az SZKP KB Elnöksége elé megvitatásra benyújtott, a jugoszláv kérdésről szóló dokumentumban elismerték, hogy az utóbbi időszakban „sikerült lefékezni, majd pedig egészen megállítani Jugoszlávia közeledését a nyugati táborhoz”, sőt – bár nem zökkenő nélkül – „egy sor alapvető kérdésben közeledés megy végbe Jugoszlávia és a szocialista tábor között”, azzal együtt „nem szabad kielégítőnek mondani az eredményeket a közeledés ügyében pártvonalon. Az olyan helyzet, amikor pártjaink között a nézetek terén szilárd egység és a marxizmus-leninizmus elvén alapuló együttműködés jön létre, meg kell vallani, még messze van.”¹³

Az egyik leglényegesebb ellentét a pártok és országok közötti kapcsolatok megítélésében mutatkozott meg. A sztálini időszakban kialakult együttműködés módszerei feltételezték néhány ideológiai és szervezeti központ létét a világ kommunista mozgalmában (Belgrád továbbra is ennek értékelte a Kominformot). A kominformista politikai gyakorlat kritikája burkolt formában tetten érhető már a JKSZ KB 1955. június 29-i, az SZKP KB-nak küldött levelében, amelyben a jugoszláv vezetők kifejtették álláspontjukat a kétoldalú pártközi együttműködés néhány elvi kérdéséről.¹⁴ A jugoszláv fél a szovjet kormánnyal folytatott különböző szintű tárgyalásai során felvette, hogy a szovjet–jugoszláv kapcsolatok új körülményei között nem célszerű fenntartani a sztálinista külpolitika eszközét, a Jugoszlávia-ellenes nemtelen akciókban kompromittálódott Kominformot.¹⁵ 1955 őszén pedig Moszkvában egy, a Borbában, a JKSZ legfontosabb lapjában megjelenő cikkekre lettek figyelmesek, amelyben már meglehetősen nyíltan megfogalmazták a Kominform feloszlátásának igényét.¹⁶

Nehru álláspontja

Dzsaváharlál Nehru indiai miniszterelnök volt az első olyan, a Szovjetunióval baráti viszonyban lévő politikus, aki – tapintatosan, mégis eléggé nyíltan – felvetette a szovjet vezetőkkel folytatott találkozója során a Kominform további működése szükségességének kérdését. Nyikita Szergejevics Hruscsov, Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyin 1955. december közepén tartózkodtak Indiában.¹⁷ Az SZKP KB a kommunista és munkáspártok számára a szovjet vezetők indiai, burmai és afganisztáni látogatásáról készített tájékoztatóban a következőket írta: „Nehru az Indiai Kommunista Párttal és a Szovjetunió Kommunista Pártjával kapcsolatban felvetette a Kominform kérdését. Kijelentette, számára ismertek az Indiai Kommunista Párt néhány vezető

képviselőjének kapcsolatai az SZKP KB munkatársaival, valamint az Indiai Kommunista Párt nagy kiadásai is. [...] Nehru érintette a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért újság kérdését, kijelentve, hogy az ebben az újságban publikált cikkeket más országokban a kommunisták számukra kötelező direktívaként értelmezik. Bár Nehru erről nyíltan nem beszélt, de a Kominformmal kapcsolatos kérdésfelvetésének lényege ahhoz a javaslatához lyukadt ki, hogy szüntessék meg ezt a szervezetet, valamint a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért folyóiratot is. Elvtársaink a megfelelő formában elutasították Nehru érveit [...], kijelentették, hogy az SZKP nem titkolja rokonszenvét más országok kommunistái iránt. [...] Ennek a rokonszenvnek, jól ismert, ideológiai alapjai vannak. Ami a Kominform működését illeti, a mi oldalunkról különösen az a gondolat kapott hangsúlyt, hogy a kommunista és munkáspártoknak nem kevesebb joguk van saját szervezeteket alapítani, mint például az úgynevezett Szocialista Internacionálét létrehozó szocialista pártoknak, vagy mint a saját nemzetközi szervezeteiket létrehozó kapitalistáknak.”¹⁸

Mint a dokumentumokból látható, Moszkvában komolyan vették Nehru álláspontját. Nemcsak egy hatalmas ázsiai ország vezetőjének a Kominformmal szembeni bizalmatlanságát látták benne, hanem az éppen akkoriban, a bandungi konferencia (1955. április 18–24.) után alakuló el nem kötelezettek mozgalma – amelyet Moszkvában stratégiai szövetségként fogadtak az imperializmus elleni harcban – egyik kezdeményezőjének véleményét. Éppen Nehru álláspontja járult hozzá, hogy a szovjet vezetők elgondolkozzanak, miszerint a szervezet nem kellőképpen hatékony. „Következtetés: láthatólag durván dolgozunk. Meg kell fontolni a [kommunista pártoknak nyújtott] segítség kérdését”, állapította meg ezzel kapcsolatban Hruscsov az SZKP KB Elnöksége december 22-i ülésén.¹⁹ Ettől kezdve a szovjet vezetők nagyobb figyelmet szenteltek a Kominform tökéletesítésének.

Hruscsov, annak ellenére, hogy felismerte a Kominform hiányosságait, vagyis az átalakítás elkerülhetetlenségét, kezdetben nem tartotta időszerűnek, hogy nyilvánosan is felvessék a szervezet megszüntetésének kérdését. Láthatóan felettébb idegesen reagált a nyugati megfigyelők jóslataira, melyek szerint a Kominform hamarosan felbomlik. (Nyugaton ugyanis észrevették, hogy a Tájékoztató Iroda működése nem hatékony, és Moszkva részéről elmozdulást vártak.) Az éles hangvételű nyilatkozatokhoz nyugati újságírók adtak ürügyet, akik december 14-én Delhiben a sajtótájékoztatón nyíltan kérdéseket tettek fel Hruscsovnak és Bulgaryinnak a Kominform jövőjével kapcsolatban. Ennek a szervezetnek a tevékenysége, amelynek célja az információcsere, valamint a munkásosztály önmaga felszabadításáért folytatott harca során szerzett tapasztalatainak cseréje – jelentette ki Hruscsov a sajtótájékoztatón –, nyugtalanít mindenkit, aki „örökre fenn akarja tartani az ember ember általi kizsákmányolását”. „Igazság szerint milyen alapon kell a kommunista pártoknak lemondani a nemzetközi kapcsolatok és együttműködés általánosan elfogadott formáiról? Azok például, akik felvetik a Kominform megszüntetésének a kérdését, miért nem tesznek semmilyen ellenvetést a szociáldemokrata pártokat tömörítő Szocialista Internacionálé tevékenységével kapcsolatban? Miért tűnik nekik természetesnek és törvényesnek, hogy a kapitalisták nemzetközi monopolista szervezetekbe tömörülnek, és rendszeresen találkoznak azért, hogy közösen döntsenek a dolgaikról, ugyanakkor a munkásosztálytól elvonnák a nemzetközi együttműködés jogát, amely valamennyi dolgozó létfontosságú érdekeinek védelmére, illetve a béke ügyéért folytatott harcra irányul?” – kérdezte Hruscsov a külföldi újságírókat.²⁰

Az SZKP álláspontjának változása

Két hét múlva, 1955. december 29-én, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa ülésén Hruscsov ismét visszatért a Kominform ügyéhez. Kérdés formájában érintette a problémát: vajon ki erősíti „Genf szellemét”,²¹ és ki aknázza alá? A szovjet vezető felszólalása patetikusan hangzott. Kijelentette: a Tájékoztató Iroda további fennállásának kérdése a kommunista pártok belülege, független azok óhajától, akik nem viselik a szívükön a dolgozók nemzetközi szolidaritását, és minden alapot nélkülöz a Kominform küszöbönálló feloszlátásáról beszélni.²² Ez az álláspont nyilvánult meg az SZKP elméleti folyóiratában, a Kommunisztban. 1956 januárjában vezércikket jelentettek meg, amelyben a Kominformról mint a kommunista pártok közötti kommunikáció és együttműködés formájáról írtak.²³

December 31-én – egy nappal Hruscsov a Legfelsőbb Tanács ülésén elmondott felszólalása után – volt az SZKP KB Elnöksége 1955. évi utolsó ülése, amelyen megvitatták az 1956 elején, a népi demokratikus országok kommunista pártjai képviselőinek részvételével tartandó tanácskozással kapcsolatos kérdéseket.²⁴ A megbeszélés során érintették a JKSZ-szel a Kominform kérdésében fennálló véleménykülönbségeket, és elhatározták, hogy a jugoszláv kommunisták tudomására kell hozni az SZKP álláspontját.²⁵ A januári értekezleten részt vevő kommunista pártok számára az SZKP KB feljegyzést készített „A Jugoszláviához fűződő kapcsolatok normalizálásának néhány eredményéről”,²⁶ amely tartalmazta a célkitűzést: „pozitívan javítani akarjuk” a kapcsolatokat Jugoszláviával. A feljegyzésben nemcsak a Kominform kérdésében megmutató véleménykülönbségekről esik szó, hanem – általánosabb összefüggésben – arról is, hogy szükség van egy olyan szervezetre, amely egyesíti a kommunista pártokat. „Minden jel szerint a JKSZ vezetősége ragaszkodik ahhoz a véleményhez, hogy egyáltalán nincs szükség valamilyen szervezetre, amely a kommunista pártokat tömöríti. Teljes mértékben szemmel látható, hogy ez az álláspont helytelen. Pártunk véleménye a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájával kapcsolatban világosan ki lett fejezve Hruscsov elvtárs a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa ülésén mondott beszédében.”²⁷

Az egyértelműnek tűnő álláspont azonban néhány hét alatt változáson ment keresztül. Ahogy a dokumentumokból kitérünk, a XX. kongresszus idejéhez közeledve a szovjet vezetés körében teret nyert az a vélemény, miszerint a jelenlegi körülmények között szükség van a Kominform átalakítására. A kongresszus napjaiban pedig már konkrétan felvetették a szervezet megszüntetésének kérdését. Ismerve Hruscsov decemberi nyilatkozatait, miszerint a Kominformnak nincs kisebb jogalapja a működéséhez, mint például a Szocialista Internacionálnak, világosan látszik, hogy az elmozdulásra hosszú ingadozások után került sor.

A január 30-i elnökségi ülésen, a XX. kongresszusra készített beszámoló jelentés tervezetének megvitatásakor – amennyire a jegyzőkönyv alapján meg lehet ítélni – a Kominform kérdése nem merült fel.²⁸ Ez azt bizonyítja, hogy Hruscsov nemrégén tett hangos kijelentései ellenére a szovjet külpolitikai stratégia valójában ebben az időben már nem tulajdonított nagy jelentőséget a szervezet működésének. Ennek megfelelően a kongresszus nyitónapján, február 14-én elhangzott beszámoló jelentés sem hozott változást a Kominform kérdésében.²⁹

Amennyire az elnökség üléseinek a kutatók által ismert jegyzőkönyvei alapján meg lehet ítélni, Hruscsov 1956. február 22-én beszélt először teljes eltökéltséggel a Kominform megszüntetéséről. Ezen a napon, az elnökség ülésén, amelyet az SZKP

XX. kongresszusa alkalmából Moszkvába érkező kommunista pártok képviselőivel folytatandó tanácskozás előkészítése céljából tartottak, a KB első titkára egyértelműen kimondta szándékát: „Meggzűntetjük a Kominformot.”³⁰

A február 22-i ülésre Borisz Nyikolajevics Ponomarjov, az SZKP KB a külföldi kommunista pártokkal fenntartott kapcsolatok osztálya vezetője feljegyzést készített.³¹ A KB osztálya célszerűnek vélte kihasználni az alkalmat, hogy a XX. kongresszusra érkező delegációkkal konzultációt folytassanak a nemzetközi kommunista mozgalom néhány időszerű elvi kérdéséről, többek között a Tájékoztató Iroda hatékonyabb működésének módjáról és a kommunista pártok közötti érintkezések és kapcsolatok új formáiról. A feljegyzés megállapítja: a Tájékoztató Iroda utolsó tanácskozása óta hat év telt el. Bár az SZKP rendszeres kapcsolatokat tartott fenn a kommunista pártokkal, „a külföldi kommunista pártok kismértékben állnak kapcsolatban egymással, és rosszul informáltak egymás tevékenységéről”, holott egy sor közös probléma van, amelyekről véleményt kellene cserélni. Az osztály álláspontja szerint a tanácskozást kifejezetten a kongresszus idején lenne célszerű lebonyolítani.

Ahogy az említett dokumentumban áll: a rendszeresen Moszkvába látogató kommunista pártok számos képviselője felveti a Tájékoztató Iroda gyenge működésének problémáját, amely gyakorlatilag csak a lap kiadására korlátozódik.³² A találkozók folyamán felvetették a Tájékoztató Iroda összetételének kérdését, tekintettel arra, hogy a Kínai Kommunista Párt és több nagy kommunista párt nem tagja a szervezetnek, és ez negatívan hat a súlyára és jelentőségére (Németország Szocialista Egységpártja, a Finn Kommunista Párt, az Albán Munkapárt nemegyszer fordult Moszkvához felvételét kérve a Tájékoztató Irodába).

Az SZKP apparátusában különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak a KKP véleményének. Ponomarjov feljegyzésében javasolta, előzetesen tárgyaljanak Vang Csia-hszianggal, a kínai delegáció tagjával, a KKP KB nemzetközi kapcsolatokért felelős vezetőjével, hogy megismerjék, a kínai elvtársak miként viszonyulnak a Kominterben való lehetséges részvételről szóló javaslatához. Emellett egy szélesebb körű, a szervezet tagállamainak részvételével tartott találkozón vitassák meg a Tájékoztató Iroda soron következő nagy ülészakának lehetséges összehívását, tervezett időpontját és előzetes napirendjét. (Az SZKP képviselőinek a maguk részéről indítványozni kellene, hogy május–júniusban, Bukarestben tartsanak egy ilyen tanácskozást.) A tanácskozáson számos kérdést meg kellene vitatni, többek között a Tájékoztató Iroda tagságának bővítését, a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért című újság színvonalának javítását és a szervezet elméleti folyóiratának kiadását. A feljegyzésben javasolták a megrendezésre kerülő nagy tanácskozás napirendjére felvenni a szocialista és szociáldemokrata pártokkal fenntartott kapcsolatok és együttműködés kiszélesítésének kérdését (megfelelő határozat elfogadásával és megjelentetésével). Ennek megvitatását több szempontból is célszerűnek tartották. Néhány szocialista párt esetében megfigyelhető volt az a törekvés, hogy élénkítsék kapcsolataikat a kommunista pártokkal (köztük a JKSZ-szel), valamint a Szocialista Internacionálé soron következő, márciusra meghirdetett ülészakától elmozdulást vártak a kommunista mozgalomhoz fűződő viszony tekintetében.

A Tájékoztató Iroda közelgő szélesebb körű tanácskozásán vitassák meg – állt a feljegyzésben – a munkások gazdasági helyzetét a fejlett kapitalista országokban és a kommunista pártok tevékenységének tapasztalatait a munkásosztály létérdekeinek védelmében.³³ A feljegyzésben elismerték, hogy a marxizmus–leninizmus gazdasági elméletének bizonyos kérdései a fejlődés valós tapasztalatainak tükrében korrekcióra

szorulnak, és ezt a Moszkvába látogató nyugati kommunista pártok képviselői is megjegyezték. A Svéd Kommunista Párt többek között kifejezte kívánságát, hogy „tisztázzák a politikai gazdaságtan tankönyv néhány kérdését, többek között a munkásosztály abszolút és viszonylagos elnyomódását”.³⁴ Hasonló kívánságokkal jelentkeztek a többi skandináv kommunista párt képviselői is, valamint Nagy-Britannia Kommunista Pártja is. A feljegyzés összefoglalásaként az SZKP KB osztályvezetője azt javasolta, a kongresszus ideje alatt tartsanak megbeszéléseket a kommunista pártok Moszkvába érkező delegációival, hogy megismerjék az egyes pártok elképzeléseit a kommunista mozgalom aktuális, általános problémáiról, valamint kívánságait „a kommunista pártok közötti kapcsolatok lehetséges formáit és módjait illetően a jelenlegi körülmények között”. A feljegyzés konkrétan javasolta a kommunista pártok közötti kapcsolatok élénkítését regionális szinten, országcsoportok szerint (például: Latin-Amerika, skandináv országok, néhány nyugat-európai ország). Ennek megvalósítására megfelelő regionális pártközi szervezet létrehozását javasolta. A kommunista pártok képviselőinek találkozójáról, tárgyalásairól semmilyen közlemény kiadását nem javasolta, a találkozóknak munkajellegűeknek kell lennie.³⁵

Már a kongresszus napjaiban érkezett meg Palmiro Togliatti 1956. február 20-án keltezett levele az SZKP KP részére.³⁶ A következő nap, február 21-én küldték szét az elnökség tagjainak. A nagy tapasztalatú olasz kommunista vezető a szovjet vezetés hivatalos, nyilvánosan még nem módosított álláspontjából indult ki, amelyet Hruscsov decemberben képviselt, s amely a Kommunyszt vezércikkében is megjelent. Togliatti, miközben kifejezte, egyetért a Tájékoztató Iroda további működésének szükséges voltával, megjegyezte: „Ugyanakkor nyitva marad a Tájékoztató Iroda munkájának kérdése, vagyis az, jól teljesíti-e ez az iroda a feladatait, és abban az esetben, ha nem jól, meg kellene vitatni, miként lehet javítani a munkáját, hogy sikeresebben megvalósíthassa azokat a célokat, amelyeket maga elé tűz.”³⁷ Az Olasz Kommunista Párt vezetője szerint a kérdés megvitatására tanácskozást kellene összehívni, amelyen a Tájékoztató Iroda tagpártjai mellett legalább néhány olyan pártot is meg kellene hívni az eszmecserére, amelyek nem tagjai a szervezetnek. Abban az esetben, ha az SZKP KB vezetői időszerűtlennek érzik egy ilyen értekezlet összehívását, Togliatti késznek mutatkozott, hogy írásban kifejti gondolatait és az OKP elképzeléseit a Tájékoztató Iroda működésének javításával, illetve a kapitalista országok kommunista pártjai közötti szélesebb körű kapcsolatokkal kapcsolatban. A világ kommunista mozgalmának egyik legtekintélyesebb személyisége ily módon határozottan felvetette Moszkva előtt, hogy messzemenően át kell alakítani a kommunista mozgalom Sztálintól örökölt centralizált struktúráját.

Február 22-én, miután az elnökség tagjai megismerkedtek Togliatti levelével, megvitaták Ponomarjov feljegyzését.³⁸ Anasztasz Ivanovics Mikojan, a feljegyzés gondolatait továbbfejlesztve, regionális egyesületek létrehozásának gondolatát vetette fel (ilyenek lennének például a szocializmust építő országok kommunista pártjainak egyesülete, a nyugat-európai országok, az északi országok, a latin-amerikai országok, a délkelet-ázsiai országok irodái, „kominformjai”). Annak érdekében, hogy hivatali szinten működtetni lehessen ezeket a regionális szervezeteket – véleménye szerint –, meg kell erősíteni az SZKP KB Nemzetközi Osztályát. A javaslat vitát váltott ki, melynek során egyik hozzászóló sem állt ki amellett, hogy a korábbi struktúrát változtatlan formában kell fenntartani. Molotov, aki külpolitikai kérdésekben gyakran vitatkozott Mikojjal, ezúttal teljes mértékben egyetértett a javaslattal. Lazar Mojszejevics Kaganovics előnyt látott a két különböző struktúra – amely egyesíti a

kapalista és a szocialista országok kommunista pártjait – létezésében. Ugyanakkor Mihail Andrejevics Szuszlov, aki az egyetemes kommunista mozgalom ügyeiért felelt az elnökségben, a kezdeményezés hiányosságát abban látta, hogy az európai szocialista országok kommunista pártjai bezárkózhatnak és elveszthetik befolyásukat az ázsiai országokra. Hruscsov támogatta a regionális szervezetek gondolatát, és éppen ebben a kontextusban fejezte ki új álláspontját: „Meggzűntetjük a Kominformot.” A Mikojan által javasolt szerkezetet alapjában véve elfogadhatónak tartotta. Véleménye szerint a Kominformot alkotó pártok többsége most majd belép „a szocializmust építő kommunista és munkáspártok kapcsolatainak irodájába”. Az OKP és az FKP kilépése ebből a szervezetből célszerűtlen lenne, mivel ezek előtt a pártok előtt más feladatok állnak. Az SZKP-nak kell – javasolta Hruscsov – „a regionális szervezetek között közvetíteni”, és a szükséges segítséget megadni. Érintették az újság kérdését is, hogy jobban kell szerkeszteni. A vita végén elhatározták, hogy a delegációk képviselőit tanácskozássra hívják.³⁹

Az egyeztető tárgyalások lezajlottak, a feljegyzések ezekről azonban hiányoznak. Feltételezhetően a regionális „kominformok” gondolatát a legbefolyásosabb külföldi kommunista vezetők – elsősorban Togliatti – nem támogatták, így csak a szocializmust építő kommunista pártok irodájának felállításáról szóló javaslat maradt bizonyos ideig még érvényben.⁴⁰ 1956. december végén, már a magyarországi eseményeket követően, Togliatti az Olasz Kommunista Párt VIII. kongresszusán nagy figyelmet szentelt a Kominformnak, lehetséges utódainak. A szocializmust építő kommunista pártok irodájának, illetve a nyugati kommunista pártok szervezetének létrehozásával kapcsolatban részletesen kifejtette álláspontját. „Veszélyesnek és helytelen kísérletnek tartjuk a kommunista mozgalom két részre szakítását.” Az a benyomás keletkezhet ugyanis, hogy ellentét van ezek között a szervezetek között, valamint különbségek az SZKP XX. kongresszusán meghatározott következtetések értelmezésében. Azt is hangsúlyozta: az OKP „ellenzi, hogy visszatérjenek a centralizált szervezet bármilyen formájához”. Hasznosnak tartja a kommunista pártok képviselőinek tanácskozásait, de „nem minden döntéshozatal szempontjából kötelező direktívák kidolgozása, hanem az álláspontok tisztázása, a különböző utak összevetése céljából”. Az olasz kommunista vezető szerint az ilyen tanácskozásokra résztvevőként meg kell hívni azokat a szociáldemokrata pártokat is, amelyek hajlandók a kommunistákkal való szövetségre.⁴¹

1956. március 28-án, egy hónappal a kongresszus után ismét az elnökségi ülés napirendjére vették a Tájékoztató Iroda kérdését.⁴² Az ülésen megvitatták Szuszlov és Ponomarjov tervezetét (Információs jelentés a Tájékoztató Iroda tevékenységének megszüntetéséről), amelyet még március 17-én készítettek az SZKP KB részére, valamint az SZKP levéltervezetét a Tájékoztató Irodát alkotó kommunista és munkáspártok központi bizottságainak.⁴³ Ezek a dokumentumok arról tanúskodnak, hogy már március közepére – a külföldi kommunista pártok vezetőivel, a kongresszus napjaiban folytatott találkozók eredményeit figyelembe véve – a Kominform megszüntetésének kérdése gyakorlatilag eldőlt. Az elnökség tagjait most már jobban érdekelte, milyen formában hozzák nyilvánosságra a Tájékoztató Iroda megszüntetéséről szóló közleményt.⁴⁴ Hruscsov azt javasolta, ne halogassák a Kominform feloszlatairól szóló közlemény kiadását. Ennek pedig megvolt a maga magyarázata.

Az együttműködés új formáinak kialakítása

Tekintettel a Kominformnak a Jugoszlávia elleni kampányban az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején játszott szerepére, feltételezhető, hogy a szervezet feloszlításának egyik fő oka az volt, hogy az SZKP jóindulatú gesztust akart mutatni a JKSZ irányában. Olyan körülmények között, amikor Moszkvában prioritásnak tekintették a pártközi kapcsolatok rendbetételét.⁴⁵ A Titóval való újabb, júniusra meghirdetett találkozó előtt – amelyhez a Kremlben határozott reményeket fűztek, hogy még jelentősebb áttörés következik be a két ország közötti közeledésben – az SZKP vezetősége igyekezett a szovjet–jugoszláv kapcsolatok fejlődését gátló akadályokat eltávolítani.

A Kominform feloszlításának másik indoka az volt, hogy jóindulatú gesztust akartak tenni az európai szociáldemokrácia irányában, amely, mint ismeretes, elég szkeptikusan fogadta Hruscsov beszédét az SZKP XX. kongresszusán, és az abban elhangzó tézist a szocializmusba való átmenet sokféle módjáról, a szocializmusba való békés átmenetről stb.⁴⁶ Azokban a napokban, amikor az elnökség megvitatta, milyen konkrét formában közöljék a Kominform megszüntetését, Ponomarjov programadó cikket készített a Pravdában való publikálásra, amelyben javasolta, élesszék fel újra a kommunisták és szociáldemokraták közti együttműködés hagyományát a népfront keretei között.⁴⁷ Bár a cikk visszhangja a szociáldemokraták körében nem volt pozitív,⁴⁸ az SZKP KB-ban továbbra is aktuális feladatnak ítélték, hogy hidakat verjenek az európai szociáldemokrácia felé. 1956. április 28–május 14. között a Francia Szocialista Párt delegációja, Pierre Commin főtitkár vezetésével, tett látogatást a Szovjetunióban. Különböző szovjet politikusok nagy-britanniai utazásaik során kapcsolatokat teremtettek a Munkáspárttal (1956 március–áprilisában először Malenkov miniszterelnök-helyettes látogatott Angliába, majd Hruscsov, az SZKP első titkára és Bulganyin, a minisztertanács elnöke). A látogatásokat kísérő incidensek ellenére – Londonban ugyanis a szovjet vezetők legnagyobb elégedetlenségére listát nyújtottak át a még mindig fogságban lévő kelet-európai szociáldemokraták neveivel – a Kreml nem tántorodott el célkitűzésétől: a közeledéstől a szociáldemokráciához.

A Kominform feloszlításának motívumai között meg kell említeni, hogy továbbra is aktuális feladatnak számított a Szovjetunióról kialakult kép javítása az ázsiai országokban. A szovjet politika aktivizálódása ebben az irányban 1955-től kezdődött, mint említettük, azzal törekvéssel, hogy az el nem kötelezettek alakuló mozgalmát stratégiai szövetségként megnyerje.

Az említett elnökségi ülésen a vitát követően Szuszlovot, Sepilovot és Ponomarjovot megbízták az „Információs jelentés a Tájékoztató Iroda tevékenységének megszüntetéséről” nevű tervezet átdolgozásával, valamint hogy öt nap alatt készítsenek el egy dokumentumot a szocialista tábor kommunista és munkáspártjai közötti kapcsolatokról, amit meg is tettek.⁴⁹

1956. április 13-án a KB Elnöksége határozatot hozott „A Tájékoztató Iroda tevékenységének megszüntetéséről”.⁵⁰ Ezen a napon elfogadták a közlemény végleges szövegét, megvitatták az SZKP KB levelét, amelyet a Kominform tagpártjainak, a népi demokratikus országok kommunista és munkáspártjainak küldtek, illetve az OKP és FKP vezetőségének írt levél szövegét is, valamint Szuszlov, Sepilov, Ponomarjov feljegyzését is, amely a kapcsolatok új formájára tett javaslatot, és többek között egy új nyomtatott sajtóorgánium kiadását javasolja.⁵¹ A Tájékoztató Iroda tevékenységének megszüntetéséről szóló közlemény a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért című lapban jelent meg 1956. április 17-én. A következő napon a Pravda „Fontos döntés” című

szerkesztőségi cikkel együtt közölte a szöveget. A közleményben hangsúlyozták: a Tájékoztató Iroda létrehozása 1947-ben „pozitív szerepet játszott a kommunista pártok közötti elszigeteltség megszüntetésében, ami a Komintern feloszlátása után jött létre”, a kommunista pártok közötti „baráti kapcsolatok fejlesztése és erősítése, valamint a kölcsönös tapasztalatcsere ügyében”, „a kommunista pártok tömegekre gyakorolt befolyásának növelésében” stb. Mindazonáltal a nemzetközi helyzet pozitív változásával – amit a szocializmus világrendszerévé válása, a „békétábor” kiszélesedése, a kommunista pártok gyarapodása és megerősödése jellemez – az utóbbi években új feltételek teremtődtek a kommunista pártok működése számára. „A Tájékoztató Iroda mind összetételét, mind tevékenységét tekintve nem alkalmas a munkásmozgalmon belüli szakadás leküzdése, a munkásosztály egységének megerősítése érdekében, valamint a békéért és a szocializmusért folytatott sikeres harc” feladataira. A Tájékoztató Iroda tagpártjai véleményt cseréltek a szervezet tevékenységéről, és megállapították, hogy az kimerítette lehetőségeit, és a kapcsolatok fejlesztése érdekében új, hasznos formákat kell találni.

A „Fontos döntés” című cikk kifejtette, hogy a Tájékoztató Iroda működésének beszüntetése – amelyet az kényszerített ki, hogy a változó történelmi körülményeknek megfelelően a kommunista pártok között új típusú kapcsolatokat és együttműködési formákat kell teremteni – bizonyítja az alkotó megközelítést, a konkrét történelmi helyzet figyelembevételével, a kölcsönös kapcsolatok alakításában. A cikk megemlítette „a békeszerető államok és népek egyesült erőfeszítéseinek” új lehetőségeit, hogy megakadályozzák új háborúk és agressziók kirobbanását, a szocializmusba való átmenet új perspektíváit (amely többek között parlamentáris úton is lehetséges). A cikk felvetette annak szükségességét, miszerint „ki kell dolgozni az adott nép hagyományai szempontjából legjobban megfelelő utakat és formákat a szocializmus felé való közelítés során”. A kommunista és szociáldemokrata pártoknak együttesen kell erőfeszítéseket tenni azért, hogy „az emberiséget megmentsék az újabb háborútól, valamint a nemzetközi szocializmus további fejlesztése érdekében”. A Kominform tevékenységének beszüntetésével kapcsolatos dokumentumokban kifejezésre jutott az a tézis, miszerint a kommunista pártok vezető szervei, miközben tevékenységüket a közös célokkal összhangban, a nemzeti sajátosságoknak és viszonyoknak megfelelően végzik, a közeljövőben véleményt cserélnek a pártok közötti kapcsolatok hatékonyabb és hasznosabb formáiról.

1956. június 22–23-án Moszkvában tanácskozást tartottak a szocialista országok kommunista pártjainak vezetői. Az ülésen elsősorban gazdasági és védelmi kérdéseket érintettek.⁵² Ugyancsak a napirenden szerepelt a pártok közötti kapcsolatok és együttműködés kérdése. Az említett június 22–23-i tanácskozás munkarendjét megvitatató, június 16-i SZKP KB elnökségi ülésre az SZKP delegációja számára „A szocialista országok kommunista és munkáspártjai közötti kapcsolatok formáiról” címmel egy feljegyzés készült.⁵³ A dokumentum szerint „az SZKP KB véleménye szerint a kapcsolatok ilyen formái lehetnének a szocialista országok pártjai képviselőinek periodikusan, a pártok tevékenysége során felmerülő általános problémák megbeszélésére, illetve a párt- és a gazdasági fejlesztés konkrét, valamennyi párt számára egyaránt figyelemre méltó kérdéseinek kollektív megvitatására összehívandó tanácskozásai”. Az ilyen értekezleteket „a pártok kezdeményezésére [hívhatják össze], amelyek az őket érdeklő kérdéseket véleménycsere, a meglévő tapasztalatok általánosítása és az egyes pártok eseményeinek összehangolása céljából kollektív megvitatás tárgyává akarják tenni a jövőben”. A tanácskozások helyszíneit a javaslat szerint kölcsönös

megegyezés alapján kell kijelölni. Az SZKP KB javaslata szerint kötelező érvényű döntéseket nem hoznak ezeken a tanácskozásokon, de mindegyik résztvevő hozzájárulásával ajánlásokat fogadhatnak el.⁵⁴

A rendszeresen összehívandó értekezletekről szóló javaslatot a kommunista pártok vezetői támogatták, beleértve Titót is, aki júniusi szovjetunióbeli látogatása idején ismerkedett meg az SZKP új kezdeményezésével. Pár hónap múlva, 1956 novemberében, az elért elvi megállapodásra, valamint az SZKP-nak a magyar forradalom napjaiban megjelent, a szocialista országok egymás közötti kapcsolatáról szóló nyilatkozatára hivatkozva, több párt javaslattal állt elő. Így például a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága javasolta, hogy megfelelő helyen hívják össze a Szovjetunió és a népi demokratikus országok kommunista pártjait, hogy „a magyarországi események tapasztalata alapján megvitassák a kölcsönös viszonyt, valamint a nemzeti kérdést”.⁵⁵ Nem sokkal később hasonló javaslattal álltak elő a román kommunisták is.⁵⁶

Tito jugoszláv vezető nagy csinnadrattával megszervezett szovjetunióbeli látogatása több mint húsz napig tartott (1956. június 1–23.).⁵⁷ A június 19-én, a moszkvai Dinamo stadionban megrendezett több tízezer fős nagygyűlés volt hivatott szimbolizálni: teljes mértékben leküzdötték a kölcsönös bizalmatlanságot. A Titóhoz való közeledés érdekében Moszkvában még lényeges kádercserére is hajlandóak voltak. Éppen a jugoszláv elnök érkezésének napján zajlott le az „örségváltás” a Szmolenszk téren: a velejéig ortodox és konzervatív Molotovot – aki kitartoán törekedett arra, hogy meghatározó szerepet játsszon a jugoszláv kérdésben – a külügyminiszteri poszton egy fiatalabb, liberálisabb (természetesen csak a Kreml mértékében nézve) és mobilabb politikus, Dmitrij Trofimovics Sepilov váltotta, akire úgy tekintettek, hogy ő a párt legfőbb értelmiségije. A tárgyalások gondosan előkészített, legfontosabb célját mégsem érték el, Tito júniusi szovjetunióbeli látogatásának eredményeivel a Kremlben elégedetlenek voltak. Jugoszlávia felismerte a Szovjetunióval való szorosabb gazdasági együttműködés előnyeit, ugyanakkor semennyit sem akart engedni szuverenitásából, és továbbra is megőrizte a távolságtartását a szovjet tábortól: nem mutatott készséget arra, hogy csatlakozzon a szocialista világ szervezeteihez, sem a Varsói Szerződéshez, sem a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához. Az aláírt pártközi nyilatkozat⁵⁸ az SZKP szemszögéből kifejezetten kompromisszum jellegű volt, nem szerepel benne semmilyen kitétel a két, közös platformon álló párt egységéről, nem esik szó benne arról sem, hogy Jugoszlávia a szocialista tábor része. Ugyanakkor hangsúlyt helyeztek arra, hogy mindkét féltől „idegen minden olyan szándék, hogy véleményét a szocialista fejlődés útjainak és formáinak meghatározása tekintetében a másikkal ráeröltesse”.

Az elnökségi ülés jegyzőkönyvei tükrözik a szovjet fél elégedetlenségét a jugoszlávokkal folytatott tárgyalások eredményeit illetően. Már a dokumentum megerősítésekor az elnökség határozatot hozott, miszerint „meg kell mondani a jugoszláv elvtársaknak: nem vagyunk elégedettek a nyilatkozat szövegével, de nem fogunk vitatkozni”.⁵⁹ Ugyanez az álláspont fejeződött ki az SZKP-nak a baráti országoknak küldött leveleiben. A Kominform felosztatásához fűzött várakozások, hogy ennek segítségével nagy áttörést lehet elérni a szovjet–jugoszláv kapcsolatokban, egészében nem teljesültek. Mindez nem jelentette azonban, hogy az SZKP vezetése lemondott volna arról a régen megérett gondolatról, hogy megreformálja a szovjet befolyás érvényesítésének nem kellőképpen hatékony módszereit az egyetemes kommunista mozgalomban. A jugoszláv tényező felgyorsíthatta a Kominform megszüntetését, de tőle

függetlenül fennállt a feladat, miszerint meg kell újítani a kommunista pártok közötti kölcsönös kapcsolatok formáit.

A jövőben a kommunista mozgalom koordinálásának egyik legfontosabb formája a kommunista pártok értekezlete lesz. Az első nagy konferenciát 1957 novemberében az oroszországi októberi forradalom negyvenedik évfordulójára időztették.⁶⁰ A kommunista pártok együttműködésének konkrét módjai továbbra is aktuális kérdésnek számítottak, a Kominform gyakorlatát élénken vitatták. Nagy figyelmet szenteltek ennek, többek között Togliatti felszólalása is. A Kominternnel összehasonlítva, mondotta, „a Tájékoztató Iroda működése kevésbé volt sikeres, nemcsak a jugoszláv elvtársakkal történt szakítás miatt, hanem azért is, mert a Tájékoztató Iroda mindenekelőtt nem teljesítette a tájékoztatás feladatát sem”, a Kominform kiadványaiban megjelenő többé vagy kevésbé hasznos propagandacikkekből az egyes országok kommunistái csak keveset tudhattak meg arról, mi zajlik a többi pártban. „Amikor találkoztunk elvtársakkal más kommunista pártokból, és megkérdeztük, náluk hogyan mennek a dolgok, például hogyan halad a szocialista építés, azt felelték, minden jól megy. Aztán váratlanul tudomást szereztünk az egyik vagy másik pártvezetővel szembeni bírósági peréről, ami pedig azt jelentette, nem minden ment már jól. Most pedig ismert lett számunkra, hogy egyes országokban komoly nehézségek és baklövések voltak.”⁶¹ Togliatti véleménye szerint „ebben a pillanatban azért, hogy mozgalmunk hatalmas tömegmozgalmként fejlődjön, arra van szükség, hogy az egyes pártok nagyfokú önállósággal rendelkezzenek jelszavaik és a más politikai erőkkel való együttműködés meghatározásában, valamennyi ország konkrét körülményeinek figyelembevételével”.⁶² „Nem nehéz a közös célkitűzések egységének látszatát kelteni, de nekünk nem ilyen egység kell”, harcunk sikere érdekében minden egyes országban „folyamatos alkotótevékenységre van szükség, nem kizárva a bátor, átgondolt politikai akciókat, amelyek annál hatásosabbak lesznek, minél jobban számításba veszik a valós helyzetet”. Togliatti a következőképpen összegezte a véleményét: „Nem kell sietni új nemzetközi szervezetek létrehozásával. Össze kell tudni kapcsolni mindegyik párt önálló fejlődését mozgalmunk maximális szolidaritásával és egységével.” Ugyanakkor az olasz kommunista vezető arra szólított fel, hogy „mindegyik párt működjön együtt a másikkal saját problémáinak megismertetésében, cseréljék ki a szükséges tájékoztató anyagokat, lehetőség szerint gyakrabban létesítsenek informális kapcsolatokat, folytatásnak megbeszéléseket és látogatásokat, nem kizárva néhány párt egymás közötti véleménycseréjét a közös problémák megvitatására”.⁶³ A tanácskozáson a Lengyel Egyesült Munkáspárt részéről szintén elhangzottak olyan kijelentések, miszerint a centralizációs kísérletek károkat okozhatnak a kommunista mozgalomnak, ezzel kapcsolatban utaltak a Komintern és a Kominform gyakorlatára. Ezt a véleményt a Román Kommunista Párt delegációja nyíltan vitatta, a Kominternnek a marxista-leninista ideológia terjesztésében, valamint a kommunista mozgalom vezetőinek képzésében betöltött pozitív szerepét hangsúlyozva, a Tájékoztató Irodát azonban nem érintette ezzel kapcsolatban.⁶⁴

Szuszlov, az SZKP képviselője arról beszélt: keresni kell a pártok közötti kölcsönös kapcsolatok új formáit, de oly módon kell ezeket kialakítani, hogy valamennyi párt önállósága, valamint képessége, hogy legjobb módon fejezi ki országa munkásosztálya és dolgozóinak érdekeit, összhangban legyen a kommunista mozgalom egységével. Felszólalásában nem a Kominform hiányosságait és korlátait hangsúlyozta, hanem a folytatás szükségességét. Az SZKP ideológusa szerint a kommunista

pártok közötti, valamint részben a szocialista világ kommunista pártjai közötti kapcsolatok kidolgozott elvei kiállták az idő próbáját.⁶⁵

1957 novemberében összességében tekintve sikeresen kipróbálták a kommunista pártok közti kapcsolat új formáját, amely a megszűnt Kominformot volt hivatott felváltani. Az egység jegyében lefolytatott – széles vagy szűk körű, vagyis csak a szocialista országok kommunista pártjainak részvételével zajló – moszkvai tárgyalások azt bizonyítják, hogy az októberi forradalom negyvenedik évfordulójára a világ kommunista mozgalma leküzdötte átmeneti nehézségeit, amelyek az SZKP XX. kongresszusán Sztálin leleplezésével és a módszereitől való elhatárolódással kezdődtek. A kommunista mozgalom kilábalása a válságból nem kis mértékben a Szovjetunió katonai-politikai hatalmának jelentős növekedésével állt összefüggésben, ami többek között abban nyilvánult meg, hogy 1957 októberében felbocsátották az első szputnyikot, és ugyanazon év augusztusában javában folytak az interkontinentális rakéták próbái.

Moszkvában kölcsönös engedmények árán sikerült átmeneti kompromisszumot elérni az SZKP és a KKP között, bár az ülésen jelentkező különböző álláspontok előre jelezték a várható következményeket: a két hatalmas ország kommunista pártjainak viszonylag gyors eltávolodását egymástól. A hrucsovi vezetés új politikája csak egy területen szenvedett nyilvánvaló kudarcot: a titói Jugoszláviát nem sikerült szorosabban a Szovjetunióhoz kötni. Néhány hónap múlva, 1958 tavaszán, a JKSZ új programjának elfogadása után, Jugoszlávia-ellenes kampány bontakozott ki, amely természetesen nem érte el azt az élességet, mint az 1940-es évek végén, 1950-es évek elején. A jugoszláv revizionizmus kritikája lett viszont a közös, kompromisszumos platform a kommunista pártok következő nagy, 1960. novemberi értekezletén, amely hozzásegített ahhoz, hogy hónapokra el lehessen odázni a nyílt konfliktust az SZKP és a KKP között. Csak az 1960-as években, a Szovjetunió és Kína közötti súlyos szakítás idején – és miután meggyőződtek: Peking nem hajlandó megbékülni a jugoszláv „revizionistákkal” – fogadták el Jugoszlávia különleges helyzetét a szocialista országok között, és hagytak fel a nyilvánvalóan eredménytelen kísérletekkel, hogy a csak a gazdasági kapcsolatokban érdekelt, semleges szocialista országot megpróbálják bevonni a Szovjetunió érdekszférájába. A kommunista pártok következő értekezleteinek összehívása az SZKP és a KKP közti éles harc tárgya lett, mivel a KKP saját geopolitikai és ideológiai ambícióit a kommunista mozgalom bizonyos részeinek támogatásával akarta megvalósítani. Ez azonban már más írás témája.

(Fordította: Bíró László)

Jegyzetek

¹ A Kominform megalakulásának körülményeiről: *Gibijanszkij, L. Ja.*: Kak voznik Kominform. Po novejsim materialam. In: *Novaja i novejsaja isztorija*, 1993/4. 131–152.

² A Kominform tanácskozásainak anyagai: *Gibijanszkij, L. Ja. – Adibekov, G. M.*: Szovescsanija Kominforma, 1947, 1948, 1949. Moszkva, 1998.

³ A Kominformról átfogóan: *Adibekov, G. M.*: Kominform i poszlevoennaja Evropa. Moszkva, 1994.

⁴ A Tartós Békéért a Kominform hivatalos lapja volt. Uo. 221–224.

⁵ Prezidium CK KPSZSZ 1954–1958. II. Posztanovlenija CK KPSZSZ 1954–1958. Gl. red.: Furszenko, A. A. Moszkva, 2006. 25.

⁶ Uo. Popov esetét valamennyi kelet-európai országban dolgozó nagykövetnek figyelembe kellett vennie, így Jurij Vlagyimirovics Andropovnak is, aki 1954–1957-ben volt magyarországi nagykövet. Andropov láthatólag teljesen más stílust képviselt a magyar vezetőkkel fenntartott viszonyában, nemcsak hogy semmilyen kirohanást nem engedett meg magának, hanem minden tekintetben betartotta a diplomáciai illemszabá-

lyokat. Moszkva legsúlyosabb ajánlásait is „tanács” formájába burkolva közvetítette, és ahol lehetett, az SZKP irányvonalát „idegen kezekkel”, a magyar kommunista pártnömenklatúra Kremlhez leghűségesebb tagjaival megvalósíttatva érvényesítette. Részletesebben: *Sztikalin, A. Sz.*: Poszol SZSZSZR kak provodnik szovetszkogo vlijanija v „narodno-demokraticeszkoj” sztrane. K isztorii diplomaticeszkoj kar’eri Ju. V. Andropova. In: *Vlaszt’ i obszecsztvo: neprosztie vzaimootnosenija. Sztrani Central’noj i Jugo-Vosztocsnoj Evropi v XX veke. Otv. red.: Szparionova, E. P.* Moszkva, 2008. 283–317.

⁷ A szovjet–jugoszláv kapcsolatokról részletesen: *Edemszkij, A. B.*: Ot konflikta k normalizacii. Szovetszko–jugoszlavskie otnosenija 1953–1956 godah. Moszkva, 2008.

⁸ Az 1955. május 26–június 2. közötti tárgyalások menetéről: *uo.*

⁹ A távirat szövege: Prezidium CK KPSZSZ 1954–1958. II. i. m. 88–90.

¹⁰ Kardelj oslói előadására 1954 októberében került sor. Ennek során Kardelj érintette a Kominternt is, mégpedig mint a szovjet politika eszközét, bár alapvetően az előadás arról szólt, hogy evolúciós úton is lehet a szocializmushoz közeledni.

¹¹ Prezidium CK KPSZSZ 1954–1958. II. i. m. 90.

¹² Erről tanúskodnak az SZKP KB és a szovjet kormány delegációja számára a jugoszláv vezetőkkel folytatandó tárgyalásokra készített és az Elnökség 1955. május 19-i ülésén megtárgyalt direktívák. *Uo.* 48–60.

¹³ *Uo.* 179–180., 183. M. A. Szuszlov, B. N. Ponomarjov, A. A. Gromiko feljegyzése „A Jugoszláviához fűződő kapcsolatok normalizálásának néhány eredményéről” a kommunista és munkáspártok 1956. január 6–11-i moszkvai értekezletén részt vevő népi demokratikus államok delegációvezetői részére. (*Uo.* 178–187.) Az idézett értékelés helyességéről tanúskodik, hogy a JKSZ nem volt hajlandó delegációt küldeni az SZKP 1956. február 14-én kezdődő XX. kongresszusára. A jugoszláv elutasítást több tényező motiválta: egyrészt hogy a világ szemében ne alakuljon ki az a kép, miszerint Jugoszlávia közeledik a kelet-európai blokkhoz, valamint kész csatlakozni a Varsói Szerződéshez. Emellett nem akartak okot szolgáltatni a nyugati államoknak ahhoz, hogy azok ellálljanak a gazdasági segítség nyújtásától Jugoszláviának. Ezenkívül amiatt, mert a kelet-európai kommunista pártok nem igyekeztek helyreállítani kapcsolataikat a JKSZ-szel. A JKSZ KB csak egy üdvözlői levelet küldött a XX. kongresszusra, és Dobrivoje Vidić nagykövet csak mint megfigyelő vett részt a kongresszuson.

¹⁴ *Rosszjjszkoi goszudarsztvennij arhiv novejszej isztorii (RGANI) [Oroszországi Állami Legújabb Kori Történeti Levéltár]. F. 3. Op. 8. D. 254. L. 17–19.* Megjelent: KPSZSZ i formirovanie szovetszkoi politiki na Balkanah v 1950-h – pervoj polovine 1960-h gg. Szbornik dokumentov. Szaloniki, 2003. A levélben utalnak az országok közti tapasztalatscere szükségességére. Emellett megjegyezték, hogy a JKSZ KB, tanulva a történelem tapasztalataiból, arra a következtetésre jutott: a szocializmus megteremtéséért harcoló pártok és mozgalmak együttműködésének önkéntesnek kell lennie, és az egyenjogúságon, az egyes pártok önállóságán, a szabad véleményserén, a kölcsönös építő kritikán, valamint az egymás belügyeibe való be nem avatkozáson kell alapulnia. A kritikának, bármennyire hasznos és szükséges is, nem szabad ahhoz vezetnie, hogy bármelyik párt ráerőltesse a véleményét a másikra.

¹⁵ Például a Pravda tudósítójának, V. Platkovszij jelentése a lap főszerkesztőjének, D. Sepilovnak 1955 nyarán. (RGANI, F. 5. Op. 30. D. 121. L. 77.) A kérdés később is felmerült a két ország diplomáciai kapcsolataiban. Lásd többek között a magyarországi szovjet nagykövetség és a jugoszláv honatitarsaság közötti tárgyalást 1956. február 23-án. Arhiv vnesnej politiki RF (AVPR) [Az Orosz Föderáció Külpolitikai Levéltára] F. 077. Op. 37. Papka 187. D. 7. L. 178–179.

¹⁶ A Borba főszerkesztője ekkor Veljko Vlahović volt. Lásd a korábban idézett feljegyzést „A Jugoszláviához fűződő kapcsolatok normalizálásának néhány eredményéről”. (Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. II. i. m. 184.) Ugyancsak ebben az időszakban, 1955. november 6-án Tito John Foster Dulles amerikai külügyminiszterrel Brioni szigetén folytatott tárgyalásán – Moszkva elégedetlenségére – kifejezte elkötelezettségét a blokkok feletti politika mellett, valamint egyetértését, hogy vissza kell állítani a szovjet tömbhöz tartozó országok függetlenségét. (*Uo.* 184–185.)

¹⁷ A Nehruval folytatott tárgyalásokról az SZKP KB Elnöksége 1966. december 22-i ülésének rövid jegyzőkönyvében esik szó. Az ülésen megvitatták Hruscov és Bulganyin jelentését az indiai, burmai és afganisztáni utazásról. (Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. Csernovie protokol’nie zapiszki zaszedanij. Sztenogrammi. Moszkva, 2003. 74.) A jegyzőkönyvben a tárgyalást a következőképpen rögzítették. „Tárgyalás Nehruval. A Kominformról, a kommunista pártokról, segítségéről a kommunistáknak, A Tartós Békéért... újságról. Mindezeket a kérdéseket ő vetette fel. Válaszunk: rokonszenvezünk a kommunistákkal. Miért kell megfosztani a kommunista pártokat a Kominformhoz való jogtól? Azt válaszolta: Számomra mindez érthető.”

¹⁸ RGANI. F. 3. Op. 10. D. 211. L. 17. 87–94.

¹⁹ Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. i. m. 74.

²⁰ Pravda, 1955. december 15.

²¹ A Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányfőinek 1955. július 18–23. közötti tárgyalásairól van szó, melyek során lépéseket tettek a nemzetközi feszültség enyhítésére.

²² Mint Hruscsov mondta: neki meg kellett halgatnia külföldi újságírók kérdéseit, miért nem akarják likvidálni a Kominformot és beszüntetni a kommunista pártok működését más országokban. De általában semmit sem tudnak mondani, ha a felvetéseikre kérdéssel válaszolunk: miért nem javasolják feloszlatni a Szocialista Internacionálét, megszüntetni a kapitalisták nemzetközi szervezeteit? A szovjet vezető hangsúlyozta: „A kommunizmus ellenfeleinek természetesen nem tetszik a Kominform. De hiszen a tudományos szocializmus és tanítása szinte száz évvel ezelőtt létezett, hogy megalakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája. A Kominform keretein belüli együttműködés a kommunista és munkáspártok belügye, amelyek a marxizmus-leninizmus platformján állnak, és meghatározott társadalmi rendszert hirdetnek. A kommunista pártok a munkásosztályt képviselik, kifejezik és védik érdekeit, a népi tömegek létérdekeit.” A kommunizmus ellenségeinek, folytatta Hruscsov, nemcsak a Kominform nem tetszik, de sokkal jobban nem tetszik az „a vitathatatlan tény, hogy a kommunizmus mindent legyőző tanítása évről évre egyre több és több embert hódít a zászlaja alá minden országban”. Hruscsov azzal a gondolattal fejezte be a felszólalását, hogy a Kominform működésének beszüntetését természetesen az kívánja, aki „örökre el akarja nyomni a népet”, és aki nem viseli a lelken a munkásosztály nemzetközi szolidaritását. „De ezek tőlük nem függenek.” Pravda, 1955. december 30.

²³ Kommuniszticeszkaja partija – vdohovitel' i organizator kommuniszticeszkogo sztroitel'sztva v SZSZSZR. In: Kommunist, 1956/2. 3–14.

²⁴ Az 1956. január 6–11-i értekezleten főképpen a gazdasági és a katonai együttműködés kérdéseit vitatták meg. Emellett eszmecserét folytattak a nemzetközi helyzet néhány kérdéséről is.

²⁵ Az ülés jegyzőkönyvében rögzítették: „válaszolni nekik” a Kominformmal kapcsolatban, vagyis a jugoszlávoknak. (Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. i. m. 78.) Feltételezhető, hogy a szovjet álláspont megfogalmazásáról volt szó arra a javaslatra, amelyet a JKSZ KB vetett fel az SZKP KB-nak küldött, 1955. június 29-i, többször említett levelében. Nem világos, vajon a jugoszlávok tudára hozták-e a szovjet álláspontot. December 31-én felvetették azt is, hogy kívánatos a szövetséges országok nagyobb külpolitikai aktivitása. Mikojan olyan elvi kérdést érintett, amilyent sosem vetettek fel: „Miért egyedül mi (és nem koncertben) lépünk fel a külpolitikában?” Hruscsov, bár némi fenntartással, egyetértett: „Kezdeményezésre ösztönözni (de részt venni, nehogy holt lelkeket hívjunk életre).” Valószínűleg azon főfeltevének adott hangot, hogy újjáéledhetnek a régi nemzeti-területi viták.

²⁶ Szuszlov, Ponomarjov és Gromiko terjesztette elő január 7-én az Elnökségnek. Január 9-én ismertették a tanácskozással résztvevőivel. Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. II. i. m. 178–187.

²⁷ Uo. II. 184. Nincs adat arról, hogy felvetődött-e a januári tanácskozáson a Kominform kérdése, döntést mindenesetre nem hoztak. Lásd még az SZKP KB feljegyzését a JKSZ KB részére a január 6–11-i tanácskozásról. Uo. II. 188–190.

²⁸ Uo. I. 88–93.

²⁹ Pravda, 1956. február 15.

³⁰ Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. 106–107. (A 198. ülés jegyzőkönyve, 1956. február 22.)

³¹ Uo. II. 200–202.

³² A baráti kommunista pártok nem kívántak eltérni a SZKP érvényben lévő irányvonalának folytatásától, és ebben az időszakban – beleértve a JKSZ-t is – nem vetették fel a Tájékoztató Iroda feloszlásának szükségességét. A Francia Kommunista Párt Politikai Bizottsága például az SZKP KB-nak írt 1955. október 7-i levelében azt hangsúlyozta, hogy azok az elvek, amelyek 1947-ben a szervezet létrehozásának alapjául szolgáltak, továbbra is érvényesek. (Uo. 200.)

³³ A kérdés azáltal vált aktuálissá – áll Ponomarjov feljegyzésében –, hogy néhány kommunista párt, miközben erejét a béke és a nemzeti függetlenség megteremtésére összpontosította, kisebb figyelmet fordított a munkásosztály gazdasági érdekeinek védelmére. Uo. II. 201.

³⁴ Uo. II. 204.

³⁵ Többször idézett feljegyzése mellett Ponomarjov egy határozattervezetet is benyújtott az SZKP KB-nak, amely a következő pontokat tartalmazta. Javaslatot elfogadni a XX. kongresszus ideje alatt a Tájékoztató Iroda tagpártjai küldöttségei közötti, a Tájékoztató Iroda további tevékenysége kérdéséről szóló eszmecseréről: javaslatot tenni, hogy Bukarestben tanácskozást tartsanak az aktuális kérdések megvitatására; megbízni B. N. Ponomarjovot, az SZKP KB osztályvezetőjét, hogy tárgyaljon a KKP képviselőjével; a delegációk moszkvai tartózkodása idején találkozzanak és megbeszéléseket előirányozni a különböző kommunista pártokkal a kommunista mozgalom kérdéseiről, illetve arról a javaslatról, miszerint a kommunista pártok között régiókként jöjjenek létre szorosabb érintkezések és kapcsolatok; megbízni az SZKP KB-nak a külföldi kommunista pártokkal foglalkozó osztályát, hogy készítse el a kérdésben a kommunista pártok delegációi elé terjesztendő javaslatot. Ponomarjov a baráti pártokkal lefolytatandó konzultációk konkrét kérdéséről is benyújtott egy feljegyzést, amely az egyes kommunista pártok által megjelölt kérések alapján készült. A

Csehszlovák Kommunista Párt a Slánský-ügy felülvizsgálatában várt tanácsot Moszkvában, a Finn Kommunista Párt pedig az elnökválasztások során alkalmazandó taktika tekintetében. Több párt abban az ügyben fordult kérdéssel az SZKP KB-hoz, milyen taktikát alkalmazzon a szociáldemokrata pártokkal folytatandó viszonyban. Uo. II. 202–205.

³⁶ Uo. II. 205–206.

³⁷ Uo. II. 205.

³⁸ Uo. I. 106–107.

³⁹ Mikojant, Szuszlovot és Ponomarjovot bízták meg, hogy a véleménycsere alapján február 23-ra készítsenek a megvitatott kérdésekben javaslatot, és terjesszék azt az SZKP KB elé. „Az SZKP XX. kongresszusa alkalmából Moszkvába érkezett kommunista pártok képviselőivel folytatandó tanácskozásról” nevű dokumentumban megbízták Hruscsovot, Mikojant és Szuszlovot, hogy „először szűk körben rendezzenek megbeszélést a Francia és az Olasz Kommunista Párt vezetőivel a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája munkájával kapcsolatos kérdésekről és a pártok közötti kapcsolatok jövőbeli szervezéséről és annak tevékenységéről”, és tegyenek jelentést a KB Elnökségének. Palmiro Togliatti és Mauro Scoccimarro javaslatát meghívni a találkozóra. Ez után a találkozót után tervezett egy szélesebb körű tanácskozást „a kommunista és munkáspártok kapcsolatainak és tevékenységének megvitatására”. Ezt a tanácskozást meg kell előzniük az egyes pártok képviselőivel folytatott tárgyalásoknak is, és nemcsak azokkal a pártokkal kell konzultálni, amelyek a Kominform tagjai voltak (CSKP, LEMP), hanem olyanokkal is, amelyek nem (KKP, NSZE). Uo. II. 199–200.

⁴⁰ Ilyen javaslat szerepelt Szuszlov, Sepilov és Ponomarjov az SZKP KB Elnöksége március 28-i ülésére készített feljegyzésében. RGANI. F. 3. Op. 14. D. 14. L. 76–79.

⁴¹ Materiali VII szjezda IKP (Rim, 8–14 dekabrja 1956 g.). Moszkva, 1957. 67–69.

⁴² Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. i. m. 116–117.

⁴³ RGANI. F. 3. Op. 12. D. 21. L. 181.; Op. 14. D. 14. L. 76–79.

⁴⁴ Az ülésekről készült feljegyzésekben a következő kitételeket használták: „magas szinten megfogalmazni”, „erről bőven szólni a dokumentumban, ezt pedig szárazan, lakonikusan”, „utalni, hogy az ilyen típusú kapcsolatokat más módon képzeljük el”. Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. I. i. m. 116–117.

⁴⁵ Az, hogy az SZKP KB XX. kongresszusra készített jelentésében szerepel a „sokféle út a szocializmushoz” megfogalmazás, mutatja, folytatódik az a politika, amely a Jugoszláviához való további közeledést és a szovjet érdekszférába való fokozatos bevonását célozza. Maga a kérdés felvetése, miszerint sokféle út létezik a szocializmushoz, mindenekelőtt azért volt aktuális az SZKP számára, mivel az elvi jelentőségű pártdokumentumokban rögzíteni kellett a Szovjetunió sajátosságos viszonyait: egyrészt Kínával, a nagy távolságú állammal, másrészt a viszonylag nem nagy, de külpolitikailag jelentős titói Jugoszláviával. Némi nehézséggel egy kalap alá vették a kínai és a jugoszláv sajátosságot (bár figyelmet fordítottak a „harmadik világ országaiiban”) jelentkező antikolonialista mozgalomnak is, amelyben Hruscsov és környezete a Szovjetunió potenciális stratégiai szövetségeseit látta az imperializmus elleni harcban). Jellemző, hogy Hruscsov február 14-én elmondott jelentésének azon szakaszában utalt Jugoszláviára, amelyben megalapozta a szocializmusba való átmenet sokféle formájának téziséit.

⁴⁶ 1956. március 2–3-án a Szocialista Internacionálé zürichi ülésén az SZKP XX. kongresszusa határozatainak fényében megvitatották a szociáldemokrácia viszonyát az egyetemes kommunista mozgalomhoz. (A tanácskozás résztvevőinek akkor még nem volt tudomásuk Hruscsovnak a kongresszus utolsó napján, február 25-én, a zárt ülésen a személyi kultuszról elmondott beszédéről.) Az ülésen úgy értékelték, hogy a sztálini módszerek kritikája, amit jó néhány kongresszusi felszólaló megfogalmazott (például Mikojan is), nem változtatta meg a szovjet rendszer jellegét, az továbbra is diktatúra. Azoktól a szocialistáktól, akik nem osztják a kommunista doktrínát, ugyanúgy, mint korábban, megvonják a jogokat. A kelet-európai börtönökben még mindig sokan ülnek, akiknek „egyetlen bűnük a meggyőződésük volt, hogy több út vezet a szocializmushoz”. A Sztálin halála után elterjedt „kollektív vezetés” ideológiája az európai szociáldemokrata ideológusok szerint a kollektív vezetés diktatúráját jelenti, és nem fedeztek fel benne semmilyen fejlődésre utaló jelet, melynek eredményeként a rendszer eljuthatna a valódi demokráciáig. A beszámoló jelentésben megfogalmazott szocializmushoz vezető többféle út tézisében nem láttak mást, mint veszélyes taktikai csapdát.

A XX. kongresszuson felmerült új gondolat, miszerint a forradalmi átalakulások során lehetőség szerint el kell kerülni a polgárháborút, a szociáldemokraták szerint a múlt tapasztalatai dogmatikus – a legjobb esetben sem egyértelmű – posztulálásán alapul. A kongresszuson az észt pártvezető, Johannes Kábin felszólalásában Észtországot említette példaként, ahol szerinte „a hatalom békés úton jutott a munkásosztály kezébe” 1940-ben, Mikojan pedig az 1948-as csehszlovákiai eseményekre utalt. A Szocialista Internacionálé zürichi értekezletén a Norvég Munkáspárt titkára, Haakon Lie ezzel kapcsolatban arról beszélt, hogy a szocializmushoz vezető békés út, amit más, mint a kommunisták ajánlanak, nem más, mint a parlamenti demokrácia aláaknázása csehszlovákiai módra, és felhívás a szociáldemokraták számára saját maguk megsemmisítésére.

A Szocialista Internacionálé programjaiban és a vezetők megnyilatkozásaiban kifejeződött, ahogy különféle utak léteznek a szocializmushoz, úgy alapvető különbségek vannak a szociáldemokraták és a kommunisták között a szocialista célok értelmezésében: despotikus szocializmus ugyanis nem létezhet. A Szocialista Internacionálé érvényesnek tekintette korábbi állásfoglalásait, miszerint az együttműködés kormányzati szinten nem jelent ideológiai egységet. A szociáldemokraták elutasították, hogy ideológiai békét kössenek olyan pártokkal, amelyeknek szándékában áll megszüntetni pártjaikat és alapvető értékeiket. A béke alapvető előzetes feltétele a szociáldemokraták véleménye szerint a valódi, szabad, demokratikus munkásmozgalom helyreállítása mindazon országokban, ahol korábban létezett, de a kommunista diktatúra megszüntette. Részletesen: *Csukanov, M. Ju.*: Otkliki Szocialiszticeszkogo Internacionala na XX szjezd KPSZSZ. In: Otecsesztvennaja Isztorija, 2006/1.

⁴⁷ *Ponomarev, B. N.*: Naszusnaja zadacsna rabocsego dvizsenija. In: Pravda, 1956. március 31. Az SZKP vezetésének optimizmusát a szociáldemokráciához való lehetséges közeledés tekintetében két tényező befolyásolta. Egyrészt Pietro Nenni, az olasz szocialisták korábban a kommunistákkal is együttműködő vezetőjének pozitív véleménye a XX. kongresszushoz, másrészt pedig a baloldali erők sikerei az 1956. januári francia parlamenti választásokon. (Franciaországban viszont az új miniszterelnök, Guy Mollet elutasította a szövetséget a kommunistákkal, valamint az FKP képviselőinek bevonását a kormányba.)

⁴⁸ A Szocialista Internacionálé Irodájának 1956. április 7-i határozata rendkívül éles antikommunista kijelentéseket tartalmazott, és elvetette a közös platformot a kommunistákkal. *Csukanov*: i. m.

⁴⁹ Az SZKP KB határozata: „A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának kérdése”. 1956. március 28. Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. II. i. m. 218.

⁵⁰ RGANI F. 3. Op. 14. D. 14. L. 3.

⁵¹ Arhiv Prezidenta RF [Az Orosz Föderáció Elnökének Levéltára]. F. 3. Op. 23. L. 145–146.

⁵² Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. II. Posztanovlenija 1954–1958. Moszkva, 2006. 338–347.

⁵³ APRF. F. 3. Op. 63. D. 378. L. 113–115. A javaslatokat június 21-én fogadták el. Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. II. 346–347.

⁵⁴ Javasolták, hogy a június 22–23-i ülésen egy folyóirat kiadásának lehetőségét is vitassák meg. A folyóirat az egyes kommunista pártoknak a szocializmus építése során szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalatait mutatná be. 1958-tól jelent meg a Béke és Szocializmus című folyóirat.

⁵⁵ Szovetszkij Sojuz i vengerszkij krizisz 1956 goda. Dokumenti. Red.: Orehova, E. D.; Szereda, V. T.; Sztikalin, A. Sz. Moszkva, 1998. 645.

⁵⁶ *Sitcalin, A.*: Confătuirile de la Moscova ale partidelor comuniste și muncitorești, noiembrie 1957. In: Arhivele Totalitarismului, 2008/1–2. 86–107.

⁵⁷ *Edemszkij*: i. m. 553–577.

⁵⁸ Pravda, 1956. június 21.

⁵⁹ RGANI. F. 3. Op. 12. D. 66. L. 5.

⁶⁰ *Sztikalin, A. Sz.*: Za kuliszami jubilejnih torzesztv (Moszkovszkie szovescsanija kompartij v nojabre 1957 g. i ucsasztie v nih pol'szkoj delegacii). In: Rosszijszko–pol'szkij isztoriceszkij al'manah, III. Sztavropol, 2008. 62–99.

⁶¹ *Tol'jatti, P.*: Izbrannie sztat'i i recsi. II. Dekabr' 1956 goda – 1964 god. Moszkva, 1965. 113.

⁶² Uo. 114.

⁶³ Uo. 114–115.

⁶⁴ Vö. *Sztikalin*: Za kuliszami jubilejnih torzesztv. i. m.

⁶⁵ *Szuszlov, M. A.*: Marksizizm–leninizm i szovremennaja epoha. Izbrannie recsi i sztat'i v 3-h tomah. I. Moszkva, 1982. 267–295.